

בית דין ירושלים

לדיני ממונות ולבירור יוחסין

פס"ד בענין בירור יוחסין והיתר נישואין
ודין חדר"ג על מי שנשא את הראשונה בנישואין אזרחיים

תיק יוחסין מס' 103-תש"ס

נושא הדיון

הופיע המבקש מר י' ס' שעלה מאוקראינה, ולומד בירושלים במוסד תורני. הציג תעודות ומסמכים על מוצאו, ולפיהן הוא יהודי בן להורים יהודיים. חוקר ביה"ד חקר את סבתו, אם אמו, שגרה כיום בגרמניה, שהיא כיום בת 80 שנים, והיא סיפרה על מנהגים יהודיים בבית אמה, ולדברי החוקר ניכרים דברי אמת, ועל סמך התעודות והחקירות ניתן לאשר לו יהדות. המבקש מציג תעודות ולפיהן היה נשוי לראשונה עם אשה, שלדבריו היא יהודיה, בנישואין אזרחיים באוקראינה במשך 4 שנים, ואח"כ התגרש ממנה באופן אזרחי, ושוב נשא אשה נכריה ממנה לא התגרש. בהיותם ברוסיה החל בתהליך חזרה בתשובה, ובעלותו ארצה נכנס ללמוד במוסד תורני, והאשה הנכריה מבקשת להתגייר. הם רוצים להנשא זל"ז לאחר הגיור כדמו"י, ובינתיים הם חיים בנפרד.

השאלות לדיון

- האם מחמירים בנישואין אזרחיים גם לענין חדר"ג שלא לישא אשה על אשתו לפני שגירשה כדמו"י.
- האם מחמירים על נטען על הנכרית בדרך נישואין אזרחיים, שלא לישאנה אחר גיורה.

תשובה

- נחלקו אחרונים האם גזר ר"ג שלא לישא אשה על אשתו צאופן שהיו קדושי הראשונה מספק, או שצכה"ג לא גזר. עיי' שו"ת מהרש"ם ח"ז סי' מב, הוצא צאולה"פ סי' א ס"ק סה אות ב, שהחמיר, אך עיי'

אחיעזר ח"א סי' י אות א שהקל וכתב שאפי' לדעת המחמירין בספק חדר"ג כבספק של תורה, מ"מ אפי' לדר"ג גזר רק בודאי ולא מספק, ומספק אין עליו אום שעבוד.

והנה בנישואין אזרחיים אם מחייבים עליהם גט, האריכו האחרונים, ולמעשה נהגו להחמיר במקום האפשר. עיי' פסקי דין ירושלים כרך א עמ' סב וכרך ב עמ' רפד וכרך ו עמ' רסח, ושם בשם החזו"א להחמיר. וא"כ אפשר שאם בא לישא אשה אחרת, מן הראוי שישליש גט לאשתו הראשונה, או ישלח לה גט. ועיי' כנה"ג אבהע"ז סי' קיט הגה"ט ס"ק לג שכ"כ בשם משאת בנימין סי' קי. אך לדברי האחיעזר הנ"ל שאפי' בספק קדושין לא גזר ר"ג, כ"ש בנישואין אזרחיים.

ב. פסק באחיעזר ח"ג סי' כו אות א שאם היו נשואים בנשואי ערכאות בהיותה נכרית, יש להתירם להנשא כדמו"י אחרי גיורה ואין חשש שיבואו להחזיק ברינון הראשון שמטעם זה אסרו את הנטען על הנכרית ביצמות כד ב, כיון שכבר הוחזקו עיי' פרסום הנישואין. ועיי' שו"ת או"ש ח"ב סי' לב שכתב וז"ל: יראתי לסמוך על דעתי בזה עד שמלאתי דוגמא לזה לרצן של כל הדורות הרמז"ם בתשובותיו הנקראים פאר הדור, באחד שהיה נטען על שפחה גויה כתב או שישחררנה וישאנה ואף כי הנטען על וכו' אינו יכול לישאנה לכתחילה כו', פסקנו כך מפני תקנת השצים, ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ואל יאכל שומן כו', ויכול ליאנה וכו'. עכ"ל. ועיי' שו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק סי' רכט ורל, ושו"ת מנחת ילחק ח"ז סי' קו, ועוד אחרונים שזי"ן בהגהות לפאר הדור סי' קלב הערה 15. ועיי' פסקי דין ירושלים כרך ג עמ' רעג, וקובץ זכור לאברהם תשנ"ד עמ' תרסד.

והורה מרן הגריש"א שליט"א להתירם להנשא אחרי גיורה עפ"י מה שפסק בשו"ת פאר הדור להרמז"ם שס.

אברהם דוב לוינ.

הנני מסכים לדברי ידידי אב"ד שליט"א. והנני להוסיף על דבריו:

א. כמה שהביא באות א' פלוגתא דמהרש"ם ואחיעזר בספק קדושין אי גזר ר"ג שלא לישא אשה על אשתו. הנה למעשה אם תבוא אלה ז' לפני צי"ד היה מן הראוי להחמיר, דהוי לכאורה ספק דאורייתא למחמירין בספק חרם כבספק תורה, וא"כ ה"ה בספק קדושין הוי ספק דאורייתא.

אולם למעשה י"ל דהוי ס"ס, ספק אי בספק חרם מחמירין כבספק דאורייתא או לא מחמירין, ואפי' תימא דמחמירין, שמה הלכה כאחיעזר דבספק קדושין לא גזר, וס"ס לקולא.

ומלאתי חבר לאחיעזר בשו"ת ברית יעקב (להגאון ר' ברוך מרדכי ליפשיץ ז"ל) בחלק אבהע"ז סי' ב צד"ה אמנם, שכתב וז"ל: ה"נ בלשון תקנה שהחריס רגמ"ה שלא ישא איש שתי נשים, היינו היכא דהיא אשתו ודאית, אסור ליקח אשה אחרת עליה, אבל היכא דאין לו בה רק ספק קדושין והוי ספק אם היא אשתו, לא הוי בכלל התקנה, דלא החריס רק על ודאי אשתו לא ישא אחרת עליה וכו', מ"מ היכא דהוי

ספק קדושין לא מקרי אשתו ודאי, ודעתו על הודאי ולא על הספק, דלא מעייל אינש נפשיה לספיקא, א"כ
צכי הא לא גזר הרגמ"ה. עכ"ל.

עוד יש כאן מקום להקל, והוא, דהרי לפי דברי המבקש בצית הדין, הרי אשתו הראשונה שהיה נשוי אתה
צנישואין אזרחיים נישאה שנית לאחר צנישואין אזרחיים [ולדצרוי אמרה לו שהוא יהודי], ואם נחשוש
לחומר להלריכה גט דחיישינן דהוי קדושין, א"כ אסורה כעת לכאוי למבקש לשיי המהרי"ק הידועה
בשורש קסה דאשה שלא ידעה שאסור לזנות וזנתה תחת בעלה צרלון אינה נחשבת כשוגגת ונאסרת על
בעלה, משום דכתיב ומעלה בו מעל, והוצאו דצרוי צשו"ע אבהע"ז סי' קעח צרמ"א סעי' ג [והוצא גם
צצ"י סי' קטו, אולם צשו"ע לא הביאו]. וראה מש"כ בזה צשו"ת חיים שאל להידי"א סי' מח].

אולם בזה י"ל דשאני הכא דנתגרשו גם בגירושין אזרחיים, וא"כ י"ל דבזה ליכא מעלה בו מעל, דהרי
לדעתה היא מגורשת, וכל דצרי המהרי"ק הם צכה"ג שהיא יודעת שהיא נשואה אלא שלא ידעה שאסור
לה לזנות, או היכא דחושבת שמתר לה לזנות. וכעודא דאסתר שהביא המהרי"ק ס"ס. ועיי' נוצי"ת יו"ד
סי' קס"א ושו"ת בנין ליון ח"א סי' קנד צעודא ה"טוראה שהוצאה ס"ס. אצל צכה"ג שנתגרשה בגירושין
אזרחיים ונישאת לאחר נחשבת כשוגגת וכאנוסה ומותרת לבעלה.

[ואת ועוד י"ל דהרי בזה שנתגרשה ממנו בגירושין אזרחיים ובהסכמתו של המבקש, א"כ מונח בזה
שמסכים שתנשא עם אחר, וא"כ אין בזה ומעלה בו מעל, שהרי מסכים הוא לזה, ועיי' צשו"ת אגרות משה
אבהע"ז ח"ד סי' מד בסופו שדן באופן שסבורה בטעות שבעלה מסכים שחזנה שאין בזה איסור זנות,
דאין בזה ומעלה בו מעל, עיי"ש, וא"כ ה"ה בזה שגירשה בגירושין אזרחיים, טועה וסוברת שאין בזה
איסור זנות ומותרת. שו"ר כעת מש"כ הגריש"א שליט"א בקובץ תשובות סי' קלצ].

אולם אכתי יש מקום לדון בזה מדצרי הרשצ"א צשו"ת האלף סי' קפט דהיכא דפצרה דאינה מקודשת ולא
ידעה דאסורה להנשא לאחר ונשאת לאחר תלא מזה ומזה, ואינה נחשבת כאנוסה, דא"כ כל הנשים שיזנו
נתיר ונאמר סבורה היתה שאינה אסורה בכך עיי"ש. והוצאו דצרוי צצ"ש סי' קעח ס"ק ד. וכבר האריכו
בזה האחרונים דצרי הרשצ"א הם לכאורה לא כמהרי"ק, ראה שו"ת חיים שאל להידי"א סי' מח, ושו"ת
חוט המשולש להגר"ח סי' יג, ושו"ת רעק"א מהדו"ק סי' רו ד"ה אמנס, שם כתב: ולחלק בין העניינים
דאמרה מותר, דצעודא דהרשצ"א דהיה לפנינו מעשה קדושין, ראוייה לה שלא תסמוך על דעתה צדין,
וכן צנשים שיזנו, כיון דזנות ענין זרות ובדילי כשרים מיניה, היה ראוי לה לאסוקי אדעתה ולחקור אלל
חכם, משא"כ צני"ד דהיה ההיתר פשוט אללה כציעותא צכותחא ואין לה מקום ספק לדייק, קשה עלי
מאד. ועיי' באצני"מ סי' ז ס"ק ד, ושו"ת צרית יעקב אבהע"ז סי' פט-סה, וישועות יעקב אבהע"ז סי' קעח
ס"ק ג, ובהגה' חכמת שלמה סי' קעח, ושו"ת האלף לך שלמה סי' לה [וראה או"ש סנהדרין פ"כ הל"ב
מש"כ דצרי המהרי"ק, ואו"ש אסו"ב פ"ג ה"ב], ולפי דצרי הרשצ"א לכאורה ה"ה צנישואין אזרחיים דאי
מחמרינן שרריכה גט א"כ חשבינן לה לנשואה, ובזה שהלכה ונישאת לאחר, אף שסבורה שמתרת שהרי
נתגרשה בגירושין אזרחיים, אסורה לבעלה.

והנה נחלקו הפוסקים צכה"ג שאסורה לבעלה ועדיין לא גירשה אם גזר ר"ג שלא ישא אחרת, ראה
צפתחי תשובה אבהע"ז סי' א ס"ק כז צשם שו"ת חמדת שלמה סי' ד דצינתה באופן שנאמרה על בעלה
ואינה ראוייה לו, לא גזר ר"ג ואין לורך בהיתר ק' רבנים ומותר לישא אחרת. אולם הביא שם צשם שו"ת

חמ"ם ס"י ג שאף באסורה עליו לריך היתר ק' רצנים והשלשת גט עיי"ש.
ומעתה לפי"ז כנד"ד לדבריו אשתו שגירשה בגירושין אזרחיים נישאת לאחר, אם חיישין לנתינת גט לחומר שוב אסורה עליו, וככה"ג לחמדת שלמה לא גזר ר"ג.

וראיתי בספר דברי יהושע (להגאון ר' יהושע קלעוואן, שהיה תלמיד הגרצ"ד בעל הזכרת שמואל והגר"ח מטעלו) בחלק השו"ת בתשובתו להגר"י רודרמן ז"ל ראש ישיבת נר ישראל, צסי"ז (עמ' לג) בא"א שנתגרשה בגירושין אזרחיים ונשאת לאחר כסבורה שהגירושין האזרחיים המה גירושין, ואח"כ כשאמרו לה שזריכה גט כשר מצעלה קבלה ממנו גט, אם מותרת לצעלה השני, דהא כשם שאסורה לצעל כך אסורה לצועל, ומכיון שלצעלה הראשון אסורה כיון שחיתה עם השני בלא גירושין, אף שסברה שהיא מגורשת, א"כ אסורה אף לצועל. ודן שם בפלוגתא דהמהרי"ק והרשב"א הנ"ל, וכתב דלמהרי"ק לכאוי מכיון שסברה שהיא מגורשת אין נחשבת שמעלה בו מעל ומותרת לצעלה, וה"ה לצועל, אולם לרשב"א לכאוי תהא אסורה הן לצעל והן לצועל. וכן גם בתשו' יט דן בזה. ועיי"ש צסי"ז כ תשובת הגאון ר' משה ראזין מש"כ בזה דאף למהרי"ק עדיין מיחשב ומעלה בו מעל אף דנתגרשה בגירושין אזרחיים וסברה דמותרת, עיי"ש.

וראה שו"ת שרידי אש ח"א אבהע"ז סי' קכו (ובמהדורא הקודמת ח"ב סי' קה) שנשאל ג"כ באשה שנתגרשה בערכאות וסברה שהיא מותרת לשוק וזינתה עם אחר, ואח"כ גירשה בעלה הראשון, אם מותרת לשני, ודן שם במחלוקת המהרי"ק והרשב"א הנ"ל עיי"ש.

ושו"ר שכבר נשאל בזה הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה אבהע"ז ח"ד סי' א ביהיה לו אשה ברוסיה שהיה נשוי לה בנישואין אזרחיים בלי חו"ק אם יכול לישא אחרת, ויעוי"ש שכתב לחלק בין נישואין אזרחיים שברוסיה דקיל יותר משאר נישואין אזרחיים דשאר מדינות, עיי"ש, והעלה דאף דלענין הדין אין להחמיר כלל ומותר לו לישא אשה אחרת, מ"מ טוב להלכריכו שיטליש גט עצורה, עיי"ש.

והלום בא לידי שו"ת עטרת שלמה ח"ב (להגאון ר' שלמה קרלין ז"ל), ושם צסי"ד דן בעובדא דזוג שלדבריהם נישאו ברוסיה בנישואין אזרחיים, וכעת האשה אינה רוצה להתגרש אח"כ יתן לה בעלה סכום גדול של כסף, והצעל טוען שאין לו לתת, ורוצה שציה"ד יתיר לו לישא אשה אחרת עליה. וכתב שם וז"ל: והנה לפי דצריהס הם התחתנו בנישואין אזרחיים, א"כ לכאורה לא היה כאן קדושין דאורייתא, וא"כ אין כאן איסור חדר"ג, שלא חסר ר"ג אלא לישא אשה על "אשתו", ובנ"ד אין כאן "אשתו" דלא היה מעשה קדושין, ואף שלמעשה מחמירים להלכריך גט אחרי שא"א עושה בע"ז ונתכוונו לשם קדושין, אבל יש מקום להתיר את החדר"ג, היות שאין כאן חשש של א"א, והרבה מהאחרונים ז"ל נקטו שהוא איסור דרבנן וספיקא דרבנן לקולא. והאריך שם בגדר נישואין אזרחיים, והביא דברי דודו מרן הגאון חזו"א ז"ל בזה. והעלה בסוף שאם אינה רוצה לקבל גט אפשר להתיר את החדר"ג, עיי"ש.

הנה נקט בדבריו דהיכא דהוי קדושין ונישואין דרבנן, כמו בנישואין אזרחיים, ליכא חדר"ג. ותמהני שלא זכר שר מדברי הנוב"י במהדו"ק אבהע"ז סי' פד, והובאו דבריו צפת"ש אבהע"ז סי' קיט ס"ק ח, שדן שם בזה נשוי חרשת אם יכול לגרשה בע"כ, וכתב וז"ל: אבל מה שאני מסתפק בזה הוא זה, כי אולי לא גזר הרגמ"ה בחרשת כלל, דכי היכי דלא תיקנו כתובה לחרשת משום דא"כ ממנעי ולא נסבי לה, א"כ אולי מה"ט לא גזר רגמ"ה בחרשת, שאם אינו יכול להוליאה כי אם לרזונה א"כ גרע משעבוד כתובה וממנעי

ולא נסבי לה. זהו הנראה לפענ"ד מלתא דמסתבר. ועכ"ז לא נוכל להורות למעשה צמה שלא נתפרש בראשונים, וספק חרס הוא איסור דאורייתא, וגם לגרש בע"כ לא כלה הזמן של חרס הגאון, שזה שיי"א שלא גזר אלא עד סוף האלף החמישי, וכן סתם בשו"ע אבהע"ז, היינו לענין לישא צ' נשים, אבל לא לענין לגרש בע"כ. עכ"ל.

והנה נישואי חרשת הם דרבנן, ומ"מ דן הנוצ"י אם יש בזה חדר"ג. ואף שדן שם לענין חדר"ג לגרש בע"כ, מ"מ ה"ה לכאוי לענין לישא צ' נשים, וע"כ דכל דמיקרי "אשתו" אף שהוא מדרבנן, איכא חדר"ג [אמנם יש לחלק בין נישואין דרבנן שחז"ל תיקנו בחרשת וכד', לבין נישואין אזרחיים שהוא חומרא של אחרונים. וראה קדושין ה' ב' ספיקא הוא וחיישינן מדרבנן וצר"ן שם, והרי גם הא דדנו האחיעזר והצריית יעקב שהוצאו לעיל בספק קדושין, לכאוי מדרבנן חיישינן לקדושין, ולמרות זאת התירו, וע"כ כיון דלא הוי "תקנה" של קדושין כמו החרשת, ליכא חדר"ג].

ועי' בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי' נג שהביא שנסתפקו בזה השאלים בתשובה שם אי בקדושי חרשת דרבנן איכא חדר"ג, וליין לשו"ת אבן יקרה אבהע"ז סי' ב' שהביא שם דבשו"ת חכם לבי סי' קטז כתב לגבי יבם קטן כיון דזיקה הוי דרבנן לא עבדינן תקנתא לתקנתא, וליכא חדר"ג, וה"נ בקדושי חרשת שהם רק מדרבנן. וכתב שם שבשו"ת הרי"מ אבהע"ז סי' מא דחה דברי החכ"ל בכמה ראיות, וליין בסוף דבריו לדברי הנוצ"י הנ"ל דבחרשת אף דהוי דרבנן איכא חדר"ג.

ב. במש"כ בלות צ' לענין נטען על הנכרית לישאנה אחר גיורה כשהיה נשוי עמה בזוכריותה, וליין לאחרונים שהקלו בזה, יש להוסיף שכ"כ להקל בשו"ת שרידי אש ח"ב יו"ד סימנים עה-עו (וצמהדו"ק ח"ב סי' קה וח"ג סי' נ), וכן באגרות משה אבהע"ז ח"א סי' כז.

ולאחר שהאשה מתגייר ותצוא להנשא, נריכה הבחנה ג' חדשים, וכמו שהעיר בזה באגרות משה הנ"ל (ועי' פסקי דין ירושלים כרך ג עמ' רעד). וכן יש לעורר לרב שיסדר קדושין לזוג זה לענין ז' ברכות, ראה פתחי תשובה אבהע"ז סי' סב ס"ק ט בנושא בעולת עזמו, עיי"ש [ואולי יש לחלק דשאני הכא דהוי בעולת עזמו בעיותה נכריה וכשמתגיירת הרי היא כקטנה שנולדה, שמא הדין משתנה, ול"ע].

שמואל חיים דומב.